https://doi.org/10.18485/zivopis.2024.13.13.10 УДК 726:27-523.4(497.113)

Прегледни рад

ПЕДАГОШКИ АСПЕКТ ЛЕПОТЕ ХРАМА УСПЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У ЗРЕЊАНИНУ

Нинослав Качарић,

Висока школа – Академија СПЦ за уметности и конзервацију, Београд*

Сажетак: *Према налазима истраживања и анализе екстеријера и ентеријера храма Успења Пресвете Богородице у Зрењанину, он својом црквено-уметничком вредношћу и лепотом даје велики педагошки допринос узвишеним осећањима верних и њиховој визуелној перцепцији хришћанске економије спасења.*

Кључне речи: *Храм Успења Пресвете Богородице у Зрењанину, барок, класицизам, реализам, педагогија, лепота*

Увод

Највећи број Српских православних храмова у Војводини, а међу њима и два храма у Великом Бечкереку (данашњем Зрењанину) – храм Успења Пресвете Богородице и храм Ваведења Пресвете Богородице – саграђени су у XVIII веку, са карактеристичном барокном архитектонском структуром, декорацијом и лепотом.

Историјски развој Бечкерека везан је за име српског деспота Стефана Лазаревића (1370-1427) и његовог сестрића Ђурађа Бранковића, који су били господари града, јер су за своје заслуге у војевању против Турака, од Угарског краља Сигисмунда у феудално власништво добили Торонталску жупанију са седиштем у Бечкереку. Према речима блаженопочившег митрополита Амфилохија „веома је могуће да је манастир Дреновац (посвећен Успењу Пресвете Богородице) био један од оних седам манастира за које је благоверни деспот Ђурађ Бранковић добио дозволу од папе Николе петог (1447-1455) да их подигне на тлу тадашње Угарске, у

* ninoslav.kacaric@gmail.com

областима властелинства које му је потврђено од угарског краља, за своје калуђере".[1]

Градња храма Успења Пресвете Богородице у Великом Бечкереку започета је 1745. а завршена 1746. године, за време Марије Терезије, те Митрополита карловачког Арсенија IV Јовановића – Шакабенте[2] и Епископа темишварског Георгија Поповића.[3] Овај храм, изграђен од чврстог материјала у првој половини XVIII века, представља једну од најстаријих сакралних грађевина у Банату, а према запису на первазу јужних врата, измењен је и дограђен 1783. године.

Најстарија историјска сведочанства о овом храму

Прве, основне податке о храму Успења Пресвете Богородице у Великом Бечкереку доноси Домовни протокол или Конскрипција, написан руком протопрезвитера Илије Николајевића 1746. године.

На самом почетку наведеног Домовника налази се Инвентар храма Успења Пресвете Богородице, са подацима о самом храму и пописом мобилијара (иконостаса, барјака, крстионице, певница, тронова, столова...), потом богослужбених књига, па икона са иконостаса, делова олтара и на крају свештеничких одјејања.

Овде се, преведно на српски језик, наводи следеће: „1. Црква храма Успенија Пресвете Богородице, од печене цигље, споља и унутра окречена, кров покривен црепом; над олтаром гвоздени крст, малан и делом позлаћен. Унутра патосана: карамитом. Дугачка, 11 хвати, широка 4 хвата, висока 5 хвати; дебљина зидова 3 шуха. Саграђена 1746. године. 2. Црквени свод зидан од цигаља, немолован, изузев врхове, са три иконе: Благовести, Св. Тројица крунишу Пресвету Богородицу и Успеније Богородице... Троја врата двокрилна. 3. Темпло: зидано цигљом; на њему 4 престоне иконе са позлаћеним пилторским рамовима; на зиду са десне стране: Арх. Михаило и Гаврило, с леве: Св. Георгије и Св. Димитрије... Царске двери пилторски рад...".[4] Наводе се у овом Домовнику и следећи свештеници при Светоуспенском храму: протопрезвитер Илија Николајевић, тада 30 година стар, попа Исак Петровић, тада

[1] Нинослав Качарић, *Преподобни Рафаило Банатски, житије, служба, акатист* (Зрењанин: СПЦО Зрењанин, ГНБ „Жарко Зрењанин", КУД „Рафаило", 2020), 37.

[2] Митрополит карловачки у периоду 1737-1748. године.

[3] Епископ темишварски у периоду 1745-1757. године.

[4] Александар М. Станојловић, Петровград (Зрењанин: Историјски архив, Градска народна библиотека; Београд: Чувари, 2018), 118-119.

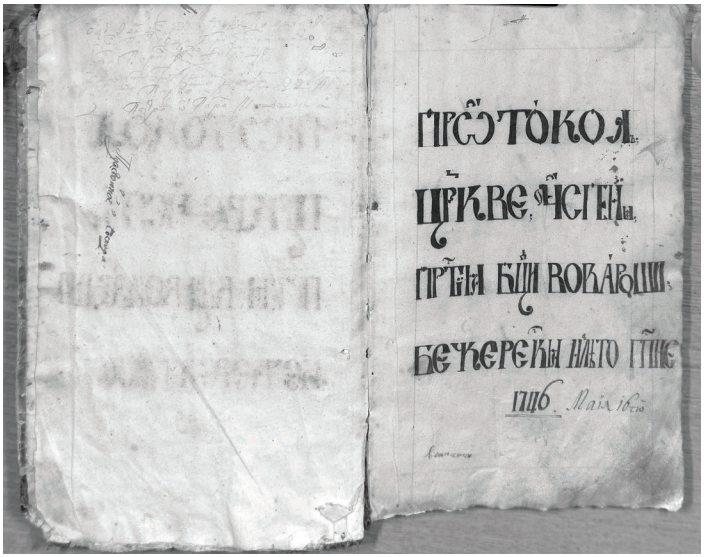

Сл.1. Домовник Светоуспенског храма у Бечкереку, 1746:1

Извор илустрације: Збирка дигитализованих књига храма Успења Пресвете Богородице, Историјски архив Зрењанин

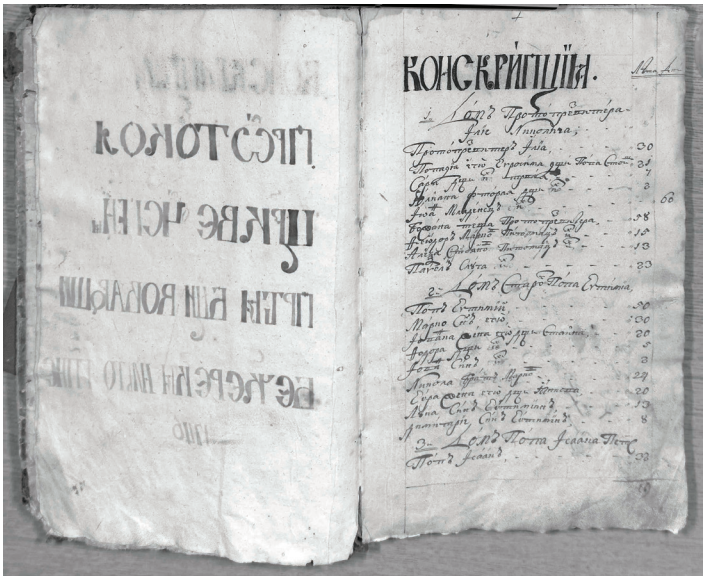

Сл.2. Домовник Светоуспенског храма у Бечкереку, 1746:2

Извор илустрације: Збирка дигитализованих књига храма Успења Пресвете Богородице, Историјски архив Зрењанин

32 године стар, попа Јован Коић, тада 46 година стар и стари попа Евтимије, непознатог презимена... Од 1746. године датирају и прве матице при овом Св. Храму, које су заједно са реченим Домовним протоколом увезане у једну књигу.

Према запису Темишварског протокола бр. 76. из 1758. године[5], од 70 описаних цркава у Епархији темишварској 1758. године је било само 24 зиданих од цигала, 7 од балвана (палисади), 12 од плетера (прућа), 12 од черпића, 14 од набоја и 1 од прошћа. Даље се наводи да је овај храм био једини храм покривен црепом у целој Епархији темишварској, док је чак и жупанијска зграда у Бечкереку крајем XVIII века била покривена шиндром. Остале цркве су биле покривене даскама (11), шиндром (30) а остале рогозом и трском. Исти протокол (на страни 20-21.) наводи дословно следеће: Варош Бечкерек, Црква: храм Успенија Богородице од печене цигле, окречена, девет прозора великих а у препрати шест малих, три врата тишљерска, патосана циглом, свод од цигле, на њему измолована Св. Тројица, Благовештеније и Успеније Богоматере, покривен црепом, дах –циглом; зидана 1744, но не освећена, торањ започет 1757. а свршен 1758., два звона, порта неограђена... Темпло: Распјатије Христово, дванаест пророка, дванаест апостола, четири престолне иконе на дасци у рамовима; на дувару са десне стране: Арх. Михаил и Гаврило, а с леве: Св. Георгије и Св. Димитрије и над дверима Христос на крсту, двери пилторски посао... Даље се наводи списак свештеника бечкеречких: прота Гаврило Андрејевић (1735), протопрезвитер Илија Николајевић, намесник Исак Петровић, поп Јован Коић, поп Јован Јовановић...

Према речима великобечкеречког попа Косте Димитријевића (1938) „Св. Успенски храм је градио непознати грађевинар. Дрворез на иконостасу овог храма радио је Аксентије Петровић(?)[6] у непознатом времену, али највероватније 1785(6)-1790(1). Позлаћени дрворез на иконостасу Св. Успенског храма рађен је у истом бароку и претставља веома солидну уметничку и велику материјалну вредност. То је управо дивна песма о цвећу, изрезана у дрвету. Цео позлаћени дрворез овог иконостаса, а нарочито на Царским, дес-

[5] Писац овог протокола беше протосинђел Арсеније Радивојевић, тадашњи администратор Епархије темишварске, а сачинио га је приликом генералне визитације 70 општина те епархије, по налогу тадашњег Митрополита карловачког Павла Ненадовића (1748-1768).

[6] Ово је највероватније писана или штампарска грешка, будући да је у то време многе иконостасе на територији Војводине израдио Аксентије Марковић, познати новосадски дрворезбар.

ним и левим дверима и на рамовима, нарочито престолна икона, претстављају дивну и ненадмашну композицију у бароку, данас више неостварљиву. Велика је штета што се у своје време није обраћала потребна пажња овој уметничкој вредности те се допустило да је црвоточина знатно оштети".[7] Даље се наводи да су „иконе на овом иконостасу рађене само донекле у традиционалном иконографском стилу, јер се на њима приметно опажа тенденција према реалистичном правцу. Ове иконе радио је на дрвету Георгије Поповић, звани „малер" Бечкеречанин, у непознатом времену. На овом иконостасу од солидне су уметничке вредности ове иконе: Св. Тројица крунишу Пресвету Богородицу над царским дверима; три престоне иконе и то: с десне стране Исус Христос и Свети Јован, с леве Св. Богородица. Четврта престона икона је дело другог неког непознатог сликара и непознате је уметничке вредности... Од свог постанка у току 193 године, овај је Св. храм обнављан у више махова; последњи пут 1928. године. Тада је обновљена позната резбарија на иконостасу, префарбана сва дрвенарија. Стручним разумевањем иконе је рестаурирао Ј. Дејановић, сада већ покојни сликар, који је радио и три слике на сводовима овог храма, као и слику на горњем месту у олтару. Све ове слике представљају солидну уметничку вредност у реалистичком правцу".[8]

Разматрајући казивања Дејана Воргића[9], закључујемо да је на Цркви било девет прозора (по четири са сваке стране и један на апсиди), а на припрати шест малих. Од фасадних украса познато је да је фасада имала вертикалне пиластре, док је врата било троје (двокрилних), израђених од дрвета. Над олтаром се (у врху апсиде), као и данас, налазио гвоздени крст. Пошто је град почео нагло да расте, дошло је до потребе да се Црква повећа и продужи, па се, убрзо после обнове 1783. године, приступило дограђивању нових и ширих певница у продужетку старих, као и нове, кружне апсиде, што је завршено 1787. године (како је записано у једној инвентарској књизи из 1840. године). Брод Цркве добио је тада интересантан облик, који се шири степенасто према истоку, а фасаде су стилски обрађене у духу класицизма, са истим облицима као и у претходној обнови 1783. године. Овим доградњама и пређашњом градњом звоника (1758) Црква је продужена, од пробитних близу 21 метар, на близу 29 метара (унутрашње мере). Светоуспењски

[7] Станојловић, Петровград, 123.

[8] Ibid., 124.

[9] http://banateka.blogspot.com/2011/02/crkva-uspenja-bogorodice-u-zrenjaninu.html

храм је крајем XVIII века добио све основне карактеристике, које га и данас красе. Нема много писаних трагова из XIX века о овом храму. Црква је, захваљујући свом положају у простору (не наслања се ни на једну грађевину) и покривеношћу бибер црепом, успела да преживи велики пожар који је просто руинирао цело градско језгро из 1807. године, као и следећи из 1830. године. Почетак XX века Црква је сачекала у истом облику у коме се чува и данас.

Архитектонско-декоративне карактеристике екстеријера и ентеријера храма

Храм Успења Пресвете Богородице у Зрењанину грађен је од чврстог материјала и представља тип једнобродне грађевине подужне основе са пространом полукружном олтарском апсидом у ширини наоса на источној страни, плитким правоугаоним певничким просторима на северној и јужној страни, те припратом на западној страни изнад које се уздиже високи звоник са китњастом, барокном капом, док по општој типологији и стилским карактеристикама градње, храм припада типу грађевина јединственог, нерашчлањеног унутрашњег простора, барокног стила.

Током осамдесетих година XVIII века, изведени су најобимнији радови на Цркви од почетка њене градње – најпре на западном делу Цркве, где је мењана величина, а могуће и облик прозора, тако да су мали прозори на припрати данас скоро непрепознатљиви. Проширени су пиластри, урађени су нови клесани портали за сва три улаза у Цркву, а да ови портали потичу баш из тог времена има више показатеља.

Приликом рестаураторско–конзерваторских радова, пронађен је један улаз у Цркву који се не поклапа ни са једним од постојећа три, а такође, клесани украс у виду венаца (гирланди), ближи је класицизму него бароку, дакле, уклапа се у опште тенденције са краја XVIII века. Уз наведено, клесана ниша изнад главног улаза, која у централном пољу окруженом ловоровим венцем има годину обнове овог дела цркве (1783), говори у прилог овој теорији. Тик изнад ловоровог венца у угловима нише скрајнуто стоји година претходног градитељског подухвата (1746).

Преплет који налазимо на резаним каменим порталима, идентичан је по својој шеми орнаменту који срећемо на дуборезном (касније постављеном) иконостасу Аксентија Марковића. Са друге стране, врста камена коришћеног за клесање портала није била непозната ни клесарима надгробних споменика из Бечкерека. Овај клесарски подухват условно можемо приписати локалној или, што

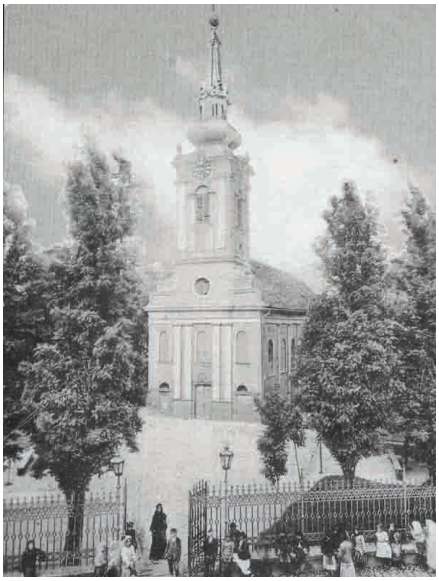

Сл.3. Храм Успења Пресвете Богородице у Великом Бечкереку, 1906.

Извор илустрације: http://www.zrenjaninheritage.com

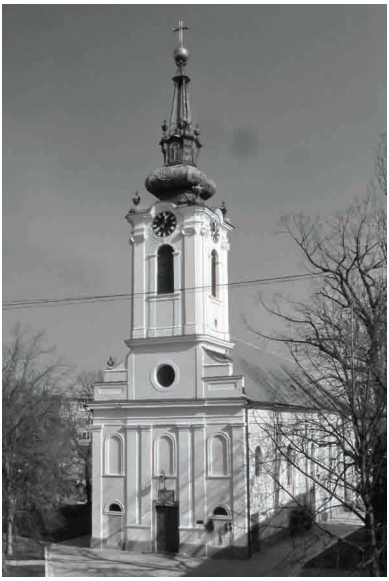

Сл.4. Храм Успења Пресвете Богородице у Зрењанину, 1906.

Извор илустрације: http://www.zrenjaninheritage.com

Сл.5. Спољашњи изглед фасаде храма са јужне стране

Извор илустрације: http://www.zrenjaninheritage.com

Сл.6. Улаз са западне стране храма Успења Пресвете Богородице
Аутор фотографије: Зоран Симин

је вероватније, новосадској радионици.[10] Године 1828. стара дрвена врата су замењена новим, обложеним лимом и орнаментима у виду ромбова и розета, у истом стилу као и врата за храм Ваведења Пресвете Богородице у нашем граду. На западној фасади храма улаз је украшен профилисаним каменим довратницима и гвозденим декорисаним спољашњим вратима на којима је година 1828.

На јужној фасади храма улаз је украшен профилисаним каменим довратницима и гвозденим декорисаним спољашњим вратима, у истом стилу као и на западној страни.

Дејан Воргић наводи да је 1757. године започета градња звоника, који је завршен годину дана касније. Овај првобитни звоник се помало разликовао од данашњег, јер је у приземљу био отвореног типа, са северне и јужне стране су били споредни полукружни пролази (касније зазидани), а на западној главни.[11]

Звоник је, као код многих барокних православних храмова из тог периода, ослоњен на два слободна стуба у унутрашњости објекта и на западни фасадни зид, у односу на који је незнатно избачен, тако да формира ризалт који наглашава главни западни улаз у храм. Присутне су две камене плоче са натписом (с леве и десне стране врата), као и три вертикалне слепе нише правоугаоног облика са благо заобљеним профилисаним луковима изнад, у простору изнад западних врата. Према опису Завода за заштиту споменика културе Зрењанин „композициона складност и уравнотеженост западне фасаде постигнута је комбиновањем мирних линија пиластера завршених вишеструко профилисаним капителима, слепих полукружних ниша, угаоних стубића и кордонског венца са заобљеним формама забата и богато профилисаног кров-

[10] http://banateka.blogspot.com/2011/02/crkva-uspenja-bogorodice-u-zrenjaninu.html

[11] http://banateka.blogspot.com/2011/02/crkva-uspenja-bogorodice-u-zrenjaninu.html

ног венца. Од отмене строгости западне фасаде одудара изражено китњаста капа звоника".[12]

Звонични торањ се уздиже из крова, фланкиран је једноставним високим лучним барокним забатом са украсним вазама на врху, углови торња су наглашени плитким пиластрима са једноставним капителима, а између њих су отворена четири прозора (са сваке стране по један), са балустрадама. Изнад богато профилисаног поткровног венца, у оквиру којег су са сваке стране формирана места за сат, уздиже се бакарна лимена капа са једним јастуком на јабуку и још једним комплетом украсних ваза на средњем нивоу капе звоника. Према запису на капи звоника, обнова овог звоника изведена је 1896. године, уз подршку добротворке Емилије Мунчић и Добротворне задруге „Српкиња", који су за ту сврху приложили 660 форинти. Према речима великобечкеречког попа Косте Димитријевића (1938) „својом нарочитом архитектурском структуром, декорацијом и лепотом одликује се кубе Св. Успенског храма. Слична кубета има само Св. Николајевска саборна црва у Сремским Карловцима...".[13]

Још 1758. године, након градње звоника, набављена су два звона. Међутим, сва стара звона са Цркве су реквирирана у време I Светског рата од стране Аустро-угарских власти 1917. године, за потребе војске. Тек 1930. године, прикупљена су средства и купљена су три звона тежине 1500 кг, 450 кг и 384 кг, а изливена у Мариборској ливници. Западни торањ се уздиже из масе западног прочеља, има засебан улаз на јужној страни храма с леве стране јужних улазних врата у наос храма, док кружно степениште води до простора за звоњење, који се налази на истом нивоу, али иза хорске галерије.

Спољашња дужина храма износи 36,50м, спољашња ширина 10,14м, док висина звоника до венца износи 20,50м, што указује да овај храм припада сакралним грађевинама средње величине.[14] Главни грађевински материјал коришћен при градњи храма је опека, а зидови су малтерисани са обе стране, потом бојени, док је двоводна кровна конструкција дрвена, преко које је креп, а капа звоника је израђена од бакарног лима. Унутарњу поделу на тра-

[12] http://www.zrenjaninheritage.com/kulturna-dobra/spomenici-kulture/crkva-uspenja-bogorodice

[13] Станојловић, *Петровград*, 123.

[14] Стручно ласерско мерење храма извршила је дипл. инг. арх. Бојана Плавшић из Зрењанина, 10.02.2024. године.

веје прати спољна фасадна архитектура са богатом игром светла и сенке, што је постигнуто увлачењем дела зидова и прозорских удубљења, па је уочљив правилан ритам масивних пиластера између којих су прозори уоквирени декоративном малтерском пластиком и надвишени овалним декоративним елементима, те вишеструки кровни венац са степенастим повлачењем зидне масе.

Уметничко-декоративне карактеристике ентеријера храма

Ентеријер храма Успења Пресвете Богородице у Зрењанину, са свим елементима који чине његову целину, урађен је у духу идеја које су прожимале XVIII и XIX век – стављањем акцента на узвишени смисао и лепоту богослужбеног простора и самог богослужења, и самим тим је изузетних вредности.

Године 1746. завршени су радови на ентеријеру: на сводовима су зографи осликали три сцене из богородичиног циклуса, а остатак храма је окречен у бело, док је између наоса и олтара сазидан иконостас од цигала, а на њему су се нашле четири престоне иконе у позлаћеним и дрворезбареним рамовима. Иконостас је до 1758. године допуњен вишим зонама са апостолима, пророцима и распећем. Дејан Воргић наводи да је „интересантно да је 1746. грађена и управна зграда бечкеречког дистрихта, што упућује да су обе грађевине могле бити дело истог аутора. У време изградње Успењског храма у Бечкереку је живео и један градитељ који је можда имао учешћа приликом градње цркве. У питању је Стојан Николин, познатији и као Стојан Дунђерин (рођен 1720. године). Његово деловање везано је за период од 1746. до 1772. године”.[15]

Првобитни зидани иконостас је у обновама храма у другој половини XVIII века вероватно срушен, а Бечкеречки магистрат је 1790. године потписао уговор са Аксентијем Марковићем, познатим новосадским дрворезбаром, ради израде новог, барокног иконостаса, са примесама класицизма и рококоа, који је завршен тек 1795. године. Показујући своје мајсторске способности и уметничке вештине, овај чувени дрворезбар је остварио невероватан опус радом у тридесетак цркава на територији Војводине, међу којима су му најпознатији радови у Новом Саду, Футогу, Белој Цркви, Вршцу, Фенеку, Беочину, па и у Бечкереку (данашњем Зрењанину). Мобилијар храма Успења Пресвете Богородице у Зрењанину представља целину која на најбољи начин дочарава дух прошлости и уметничких вештина дрворезбарског заната XVIII века. У односу

[15] http://banateka.blogspot.com/2011/02/crkva-uspenja-bogorodice-u-zrenjaninu.html

Сл.7. Изглед иконостаса и певница
Аутор фотографије: Зоран Симин

на барокне иконостасе и рад свога оца, чувеног дрворезбара Марка Гавриловића, Аксентије уводи новине у погледу прихватања естетике бечког неокласицизма. Овде видимо нову, сведенију естетику у односу на барокне иконостасе, симетрију компоновања са квадратним формама већих димензија, архитрав, тимпанон, канеловани стуб, квадратни рам без врежа и украсну атику као новине са перфектном израдом. Конструкција иконостаса и декоративни елементи су урађени у класицистичком стилу, па позлаћене елементе декорације чине листови храста са жиром или без њега, ловоров лист и гране са бобицама, лишће папрати, цветови и лишће божура, те резбарски украси у облику веза – прстенастих плетеница којима су украшени делови конструкције иконостаса. Присутне су и амфоре као украси на конзолама код престоних икона и на врху иконостаса, изнад медаљона с леве и десне стране Деисиса. Све ово се налази у складу са новинама класицизма, који уводи превагу архитектуре, за разлику од барокне декоративне пластике, па као најбоље примере видимо стубове обавијене венцима. Ширина иконостаса износи 8,95м, док је његова висина до врха крста на центру 8,55м.[16]

[16] Видети фусноту 6.

Према речима Даринке Рацков „Аксентије Марковић је био први дрворезбар међу новосадским Србима. Осим у Вршцу, он ради у Успенској и Алмашкој цркви у Новом Саду, и на бројним другим местима. Његови послови су хваљени по свим православним епископијама, и 1775. године одликован је за то златном медаљом у Бечу. У Новом Саду имао је своју радионицу. На основу потписа на белоцркванском иконостасу зна се да је рођен у Араду, не зна се кад, а умро је 30. марта 1806. године у Новом Саду".[17]

Анализа и стил рада на иконостасу

Храм Успења Пресвете Богородице у Зрењанину поседује иконостас развијеног типа са укупно 62 иконе. Димитрије Поповић (1738-1796) је највероватније насликао горње зоне са 23 иконе, са њему својственим карактеристичним обележјима: „сенчењем се служи у сликању лица, које моделује постепеним тонирањем, понекад чини и нагле прелазе, али у сваком случају доспева до пластично обрађених лица са високим овалним челом и често јачим засенчењем једне стране лица. Облаци на његовим иконама нису папирјасте масе него чврсто моделоване скулптуралне форме. Слично украјинским узорима, решава богато наборану драперију, коју украшава мрежом ситних сребрних и златних линија којима исцртава најразличитије флоралне мотиве. Има осећај за простор, али често, под утицајем украјинских узора, користи инверзна решења перспективе. Његова скала боја је најчешће складна, смирена и хармонична, уз честу употребу загаситих тонова зелене, плаве, црвене и окер боје. Често користи и светлоружичасту, поготово као контраст тамно плавој боји у позадини, како би постигао динамично – барокни склоп".[18]

Све остале иконе на иконостасу Светоуспенског храма, њих 39, највероватније су рад Георгија Поповића (1784-1847), иконописца из Великог Бечкерека који је припадао сликарској „династији" Поповић из Великог Бечкерека. Био је син молера Теодора и брат академског сликара Јефтимија, а учио се у сликарској радионици свог оца у Великом Бечкереку, као и код много познатијег презимењака, суграђанина Димитрија Поповића. Претпоставља се да је 1804. године уписао бечку Уметничку академију, а припада уметничкој епохи барока. Прво је 1808. године урадио иконостас у Српском

[17] Даринка Рацков, *Вршачке цркве* (Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе; Вршац: Градски музеј, 2012), 33.

[18] Јелена Кнежевић, *Димитрије Поповић (1738-1796)* (Зрењанин: Народни музеј, 2001), 88.

Сл.8. Изглед иконостаса и певница
Аутор фотографије: Зоран Симин

православном храму у Банатској Кањижи (данашњем Новом Кнежевцу), а потом је осликао (наставивши рад Димитрија Поповића) иконостас Успенске цркве у Великом Бечкереку, 1815. године. Био је 1810. године претплатник једне књиге у Бечкереку, као живописац заједно са Марком Константиновићем билдхауером (вајаром).

Будући да су аутори живели и радили у периоду барока и прелазном добу између барока и класицизма, они су у црквеном сликарству остали конзервативани, па се барокно наслеђе код њих види у сликању наглашеног геста[19] и узвитланих драперија које нелогично лепршају око фигура.[20] На иконама се такође може видети и театрална патетичност, која се огледа у фигурама са подинутим рукама и наглашеним покретом.[21]

Према мишљењу Јелене Кнежевић „иако садашњи изглед иконостаса пре асоцира на начин рада Георгија Поповића, не може се мимоићи забелешка свештеника Успенске цркве који је на маргини умрлице Димитрија Поповића забележио да је исти сликао темпло (иконостас) те цркве. У досадашњој литератури мишљења

[19] У композицији Благовести на Царским дверима.

[20] У композицијама Васкрсења и Вазнесења Христовог.

[21] У композицијама Преображења, Васкрсења, Вазнесења, Силаска Светог Духа.

о ауторству била су различита. Коста Димитријевић је навео да је иконостас сликао бечкеречки молер Георгије Поповић у непознатом времену. И Вукица Поповић се позива на истог аутора, а као годину сликања наводи 1815, што ће и касније поновити и поткрепити констатацијом о сличности тог иконостаса са иконостасом у Новом Кнежевцу, који је сликао Георгије Поповић 1807. године. Оливера Милановић-Јовић је истакла сличност композиционих решења и њихов распоред на иконостасу Успенске цркве у Зрењанину са истоименим сценама које је Димитрије Поповић сликао у Итебеју, поготово у Међи, и при том је нагласила могућност да су сва три иконостаса дело истог аутора. У другој прилици она је поставила прихватљиву тезу да је горње зоне иконостаса Успенске цркве у Зрењанину сликао Димитрије Поповић, а рад завршио Георгије. И Олга Микић с правом заступа слично схватање и све поткрепљује чињеницом да је резбарију иконостаса радио Аксентије Марковић, који посао није окончао на време, те га је 17. маја 1795. године Магистрат Великог Бечкерека тужио, како је Марковић посао погодо пет година раније, али још није довршио двери. Имајући све ово у виду, сасвим је могућа, раније претпостављена варијанта да је Димитрије Поповић сликао само горње зоне иконостаса, да га је смрт омела да читав посао оконча, те је то урадио бечкеречки молер Георгије Поповић”.[22]

Приликом обнове овог храма 1928. године, иконостас је премазао Јован Дејановић, али су и поред тога многе иконе у горњим зонама потамнеле, тако да је тешко дати коначан суд ко је био њихов аутор.

Распоред икона на иконостасу

-Иконе на соклу: Благовести рођења Јована Крститеља (1), Цар Давид у свечаној поворци преноси Ковчег Завета у Град Давидов (2), Женик са мудрим девојкама (3), Чудо Светог Оца Николаја над Агриковим сином Василијем (4).

-Престоне иконе: Свети Никола (9), Богородица са малим Христом (10), Исус Христос (11), Свети Јован Крститељ (12).

-Двери: Свети Димитрије (северне 5), Благовести (Царске 6 и 7), Свети Георгије (јужне 8).

-Изнад двери: Рођење Пресвете Богородице (изнад северних 13), Успење Пресвете Богородице (изнад царских 14), Ваведење Пресвете Богородице (изнад јужних 15).

[22] Кнежевић, *Димитрије Поповић (1738-1796)*, 79-80.

-Централна икона: Крунисање Богородице (34) са натписом на црквенословенском језику, који у преводу на српски језик гласи: „Отац венчава кћер, Син матер, Дух Свети невесту”.

-Изнад централне иконе: Деисис: Богородица (49), Св. Јован Богослов (50), Распеће Христово (51).

-Ред изнад престоних икона: Иконе апостола у медаљонима (од севера ка средини тј. с лева на десно): Тома (16), Симон (17), Андреј (18), Марко (19), Матеј (20), Петар (21); Иконе апостола у медаљонима (од средине ка југу тј. од средине на десно): Павле (22), Јован Богослов (23), Лука (24), Вартоломеј (25), Јаков (26), Филип (27).

-Ред изнад икона апостола: Иконе пророка у медаљонима (од севера ка средини тј. с лева на десно): Авакум (28), Језекиљ (29), Јеремија (30), Гедеон (31), Цар Соломон (32), Цар Давид (33); Ико-

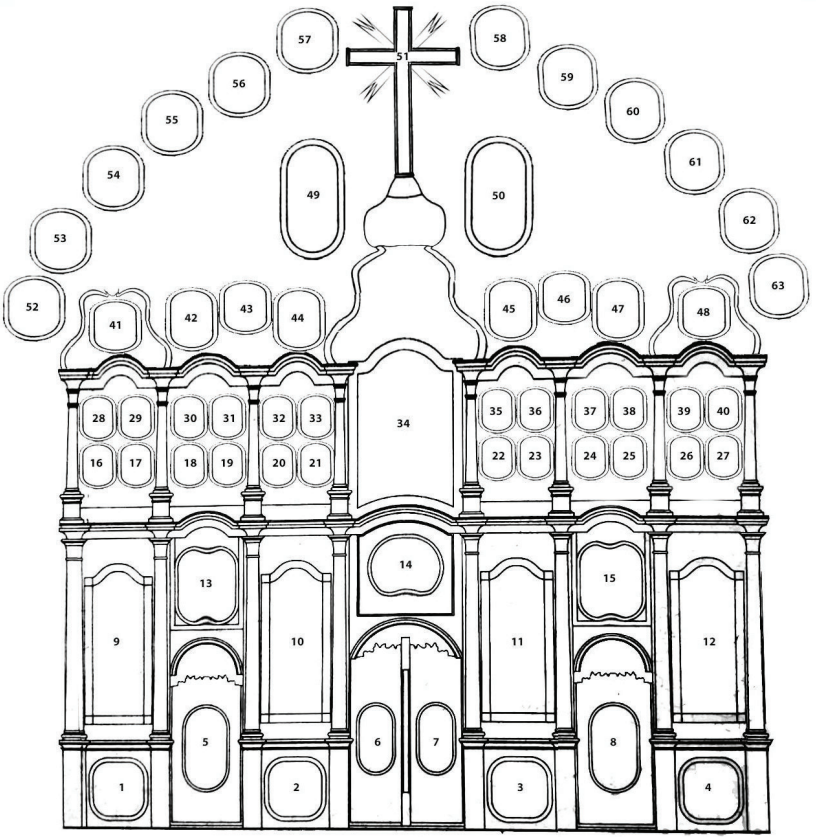

Сл.9. Распоред икона на иконостасу

Компјутерска обрада: Немања Лазаревић

не пророка у медаљонима (од средине ка југу тј. од средине на десно): Мојсије (35), Арон (36), Јаков (37), Исаија (38), Илија (39), Данило (40).

-Ред изнад икона пророка: Иконе у медаљонима (од севера ка средини тј. с лева на десно): Мелхиседек и Јагње Божије (41), Јављање Васкрслог Христа умрлима у аду (42), Јављање Васкрслог Христа апостолима (43), Јављање Васкрслог Христа женама мироносицама (44); Иконе у медаљонима (од средине ка југу тј. од средине на десно): Исцељење губавога (45), Христос и Самарјанка (46), Исцељење слепога (47), Мојсије са змијом на Крсту (48).

-У луковима сводова изнад икона апостола: Страдања Христова у медаљонима (од севера ка средини тј. с лева на десно): Тајна вечера (овална мања икона у левом ћошку лука, као да је накнадно додата) и Христос у Гетсиманији (52), Издајство Јудино (53), Христос пред Кајафом (54), Христос пред првосвештеником Аном (55), Христод пред Пилатом (56), Ругање Христу (57); Страдања Христова у медаљонима (од средине (врха) према југу тј. од средине на десно): Раздељивање хаљина Христових (58), Ношење крста у пратњи народа (59), Симон Киринејац носи крст Христу (60), Прикивање Христа на крст (61), Скидање Христа са крста (62), Полагање Христа у гроб (63).

Конзерваторско – рестаураторски радови на зидним сликама и сликаној зидној декорацији

Према наводима Весне Мајсторовић, историчарке уметности – конзерваторке Завода за заштиту споменика културе Зрењанин, након конзерваторско-рестаураторских радова на обнови храма Успења Пресвете Богородице у Зрењанину, који су изведени у периоду од 1995. до 2004. године, утврђено је да је храм у значајној мери измењен у односу на првобитни изглед. Како су расле економске и политичке моћи грађанског сталежа Срба у Великом Бечкереку, тако је Црква добијала на монументалности. Горње зоне иконостаса сликао је Димитрије Поповић, али га је смрт прекинула, те их је довршио млађи сликар – Георгије Поповић, 1814. године. Сликар Александар Секулић, који је својим животом и радом био је везан за Велики Бечкерек, извео је зидно сликарство 1924. године. Конзерваторско-рестаураторски радови на зидним сликама и зидној декорацији започети су новембра 2015., а завршени новембра 2016. године. Радови су извођени у фазама, од стране Горана Болића, дипломираног рестауратора-конзерватора и мр Александре Јефтић, рестауратора-конзерватора, док је радове на

сликаној зидној декорацији изводио Владимир Којић, декоратер. Мере техничке заштите са анализом стања и предлогом конзерваторско-рестаураторских радова на зидној декорацији и иконостасу израдио је сликар – конзерватор Владимир Петровић. Бојени слој зидне декорације је у потпуности пулверизовао, подлога подљуспана и у великој мери је била отпала, па су скинути калкови свих елемената декорације и на основу оргинала је утврђена тон карта. Уклоњени су нестабилни слојеви сликане зидне декорације, зидне површине су преглетоване, изнивелисане и отпрашене, а уз помоћ шаблона, израђених на основу калкова, декорација је враћена на зидове. Коришћене су силикатне паропропусне боје.

Радови су обухватали конзервацију и рестаурацију зидних слика:

1. Свевидеће око, кружна композиција израђена уљем на зиду, а налази се на своду солеје;

2. Света Тројица, композиција израђена уљем на зиду, а налази се на своду источног травеја;

3. Свети Архангел Михаило, кружна композиција израђена уљем на зиду, а налази се на своду централног травеја;

4. Свети Никола, кружна композиција израђена уљем на зиду, а налази се на своду хора.

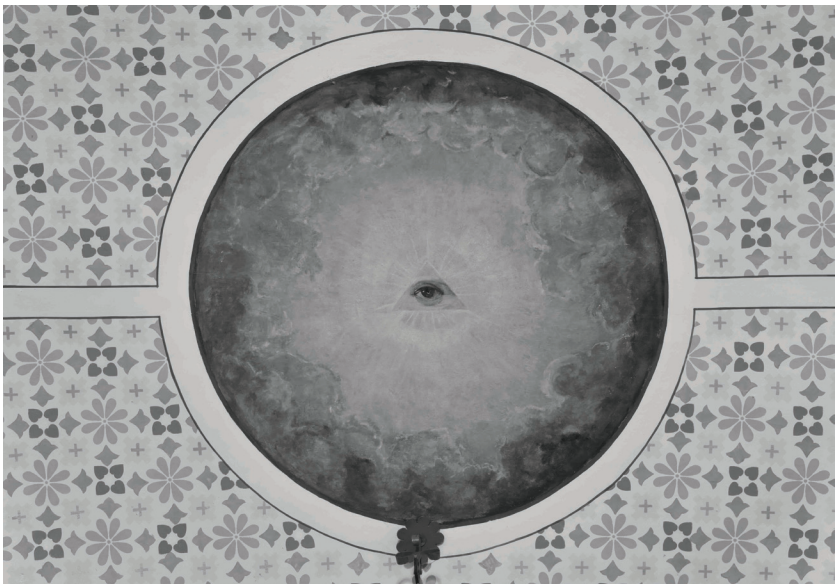

Сл.10. Свевидеће око

Аутор фотографије: Зоран Симин

Сл.11. Света тројица
Аутор фотографије: Зоран Симин

Сл.12. Свети архангел Михаил са зидном орнаментиком
Аутор фотографије: Зоран Симин

Сл.13. Свети Никола

Аутор фотографије: Зоран Симин

Бојени слој на зидним сликама у потпуности је био прекривен дебелим слојем нечистоћа од прашине и чађи, а површина бојеног слоја је била подљуспана и на више места су љуспе отпале. Да би се уклонили слојеви нечистоћа, бојени слој је прво фиксиран, па је уклањање слојева нечистоћа вршено калијевим сапуном, који је потом добро уклоњен и неутралисан вајт спиритом. Након тога, оштећења су пломбирана, а ретуш је израђен испошћеним уљаним бојама.[23]

Закључак

Представљајући простор и амбијент молитвеног и евхаристијског сабрања, икону будућег Царства Божијег, која својим сјајем, лепотом, монументалношћу, архитектуром, зидним сликарством, иконама старозаветних и новозаветних догађаја и празника, храм Цркве Божије на педагошки начин објављује благу и радосну вест спасења, васпитава и усмерава мисли и осећања верних на

[23] http://www.zrenjaninheritage.com/archives/13641

непролазне и спасоносне вредности сваког човека и могућности за вечно постојање у заједници са Христом. Сваки пут када служимо Свету Литургију у том сакралном амбијенту уметности и лепоте, доживљавамо и учествујемо у предукусу Будућег Царства Божијег. Храм Успења Пресвете Богородице у Зрењанину представља сведочанство оригиналног квалитета и лепоте архитектонских, грађевинских, дрворезбарских и ликовних уметничких остварења у стилу барока и класицизма, што чини уметничку целину нераскидиво повезану и обновљену квалитетном рестаурацијом и конзервацијом. У том контексту, сакрално уметничко стваралаштво као педагошки процес, лепотом боја и облика води верне ка незалазној светлости будућег Царства Божијег у есхатону.

Литература:

Воргић, Дејан. „Свети Рафаило банатски у контексту историјских извора и етнолошке грађе". *Саборност* X, 1 (2016): 147-157.

Качарић, Нинослав. Преподобни Рафаило Банатски, житије, служба, акатист. Зрењанин: СПЦО Зрењанин, ГНБ „Жарко Зрењанин", КУД „Рафаило", 2020.

Кнежевић, Јелена. *Димитрије Поповић (1738-1796)*. Зрењанин: Народни музеј, 2001.

Рацков, Даринка. *Вршачке цркве.* Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе; Вршац: Градски музеј, 2012.

Станојловић, М. Александар. *Петровград.* Зрењанин: Историјски архив, Градска народна библиотека; Београд: Чувари, 2018.

PEDAGOGICAL ASPECT OF BEAUTY OF TEMPLE OF THE PRESENTATION OF HOLY VIRGIN MARY IN ZRENJANIN

Ninoslav Kačarić,

Academy of Serbian Orthodox Church for Fine Arts and Conservation, Belgrade

e-mail: ninoslav.kacaric@gmail.com

Summary: The subject of this paper is the analysis of the pedagogical aspect of the beauty of the temple of the Presentation of Holy Virgin Mary in Zrenjanin. The aim of the research was to consider the characteristics of church architecture, decoration and artistic value of the exterior and interior of the temple. It was assumed that this temple, being built, decorated and equipped at the end of the 18th and the beginning of the 19th century, is a sacral building that has a significant educational impact on believers and visitors, through the beauty of baroque-classicist art. A descriptive method was applied. According to significant findings, this temple, with its church-artistic value and beauty, gives a great pedagogical contribution to the sublime feelings of the faithful and their visual perception of the Christian economy of salvation. The practical implication of these findings is to pay special attention to adequate professional restoration and conservation of sacred buildings created in the past, since the value and beauty of works of art on them and in them, has a strong pedagogical significance for visual and spiritual education and age of the faithful.

Key words: Church of the Presentation of Holy Virgin Mary in Zrenjanin, baroque, classicism, pedagogy, beauty